

Конкурсна наукова робота

на тему:

**«Оцінка загроз фінансовій безпеці
України»**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	6
1.1. Дослідження сутності та місця фінансової безпеки в системі національної безпеки держави	6
1.2. Методичні підходи до оцінки фінансової безпеки держави	8
1.3. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави	10
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ СКЛАДОВИХ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	12
2.1. Аналіз індикаторів бюджетної та боргової безпеки як запоруки платоспроможності та фінансової стійкості держави	12
2.2. Оцінка індикаторів грошово-кредитної та валютної безпеки.....	15
2.3. Ключові показники рівня банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку	19
2.4. Оцінка впливу складових на показник фінансової безпеки із застосуванням методів кореляційного аналізу	22
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	25
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	

ВСТУП

В період загострення світових фінансових криз проблеми зростання державної заборгованості, різкі коливання курсу національної валюти, дисбаланси в державній політиці, зумовлюють необхідність забезпечення належного рівня фінансової безпеки країни. Пошук ефективних способів забезпечення такої безпеки стає пріоритетним завданням державної фінансової політики.

Зовнішні чинники у взаємодії із внутрішніми політичними негараздами негативно впливають на фінансову сферу країни, проблеми в якій впливають на усі процеси, що відбуваються в економіці України. А в періоди світових та національних криз такий вплив є особливо відчутним. Саме тому, важливо розробити та використовувати таку систему оцінки стану фінансової безпеки держави, яка дозволить реагувати на будь-які зміни та вживати своєчасні, необхідні заходи для попередження негативних наслідків, що і визначило актуальність обраного дослідження.

Питанням, які пов'язані із дослідженням забезпечення належного рівня фінансової безпеки, приділяється увага у вітчизняній економічній літературі. Ця проблематика відображена у працях Барановського О., Єрмошенко М., Костирко Р., Нешко Р., Дахнової О., Рудик Н., Калантай А., Савицької О., Темнікової Н. та інших дослідників.

Об'єктом дослідження в науковій роботі є фінансова безпека держави як складова її економічної безпеки.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і методичних підходів щодо оцінки фінансової безпеки країни та формування методики оцінки її стану.

Мета роботи полягає в дослідженні механізмів забезпечення фінансової безпеки країни та розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності її

забезпечення при проведенні оцінки сучасного стану.

Щоб досягти поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- розкрити сутність та місце фінансової безпеки в системі національної безпеки держави, охарактеризувати складові фінансової безпеки;
- визначити систему індикаторів та методику оцінки фінансової безпеки країни;
- опрацювати механізм забезпечення фінансової безпеки держави та визначити її роль в соціально-економічному розвитку України;
- провести оцінку рівня складових фінансової безпеки за ключовими показниками та розрахувати її інтегральний показник, а також визначити чинники, що найбільше на нього впливають;
- визначити виклики й загрози стабільності фінансової системи та запропонувати шляхи підвищення її ефективності.

При написанні роботи було використано сукупність загальнонаукових та специфічних методів дослідження: аналіз, синтез, методи узагальнення та наукової абстракції – при визначенні сутності та місця фінансової безпеки держави, систематизації підходів до оцінки її стану та механізму забезпечення; методи порівняльного, фінансового, факторного аналізу – при розрахунку індексів та субіндексів фінансової безпеки, дослідженні впливу складових фінансової безпеки на її інтегральний показник; кореляційний метод – при дослідженні взаємозалежності результативного показника (інтегральний показник фінансової безпеки) від факторів впливу за допомогою аналітичної платформи Deductor; абстрактно-логічний метод – при теоретичних узагальненнях та формулюванні висновків дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в доповненні застосування методики оцінки фінансової безпеки держави, що використовується для розрахунку не тільки інтегрального показника фінансової безпеки, але й визначення лінійної залежності між факторами впливу та результативним показником, що дозволить відстежувати існуючі та потенційні загрози фінансовій безпеці.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані положення та висновки можуть використовуватись під час проведення моніторингу фінансової безпеки, обраховані індекси дають змогу оцінити її рівень, інтерпретувати результати; визначені кореляційні залежності допоможуть відстежувати і визначати існуючі та потенційні загрози фінансовій безпеці, полегшуватимуть її підтримання на належному рівні, а також надаватимуть можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо попередження та зниження негативного впливу таких загроз чи їх повної ліквідації.

Наукові положення, висновки та рекомендації щодо оцінки загроз фінансової безпеки країни на основі розрахунку інтегрального показника та методів кореляційного аналізу отримали схвальні відгуки, підтримку та впровадження до використання в практичній діяльності Департаменту регіонального розвитку Чернівецької обласної державної адміністрації (лист-підтримка наукового дослідження від 11.02.2021 р. №08/233).

Основні положення з розглянутої проблематики доповідалися, обговорювалися і отримали схвальну оцінку на науково-практичних конференціях:

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Економіка, управління, фінанси: національні особливості та світові тенденції» (м. Київ, 16 січня 2021 р.), тези доповіді «Деякі аспекти забезпечення фінансової безпеки держави»;

- I Міжнародна науково-теоретична конференція «Theoretical and practical scientific achievements» (12 лютого 2021 рік - Піза, ІТА), тези доповіді «Досвід забезпечення фінансової безпеки розвинутих країн та можливості його імплементації в Україні».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Дослідження сутності та місця фінансової безпеки в системі національної безпеки держави

В 90-х роках ХХ століття Україна розпочала перехід від застійної адміністративно-командної до мінливої та динамічної ринкової економіки. Така радикальна зміна курсу стала випробуванням для нашої держави, яке продовжується і тепер. Будь-які зміни супроводжуються ризиками, які спричиняють загрози в усіх сферах життєдіяльності держави. Саме тому постає питання забезпечення належного рівня національної безпеки.

Світовий досвід показує, що навіть супердержави потерпають від різного роду загроз, проте й в ослабленій Україні, після здобуття незалежності, питанню національної безпеки не одразу було відведено чільне місце. Лише у 2003 році закон «Про основи національної безпеки України» визначив основні засади національної безпеки [2]. Проте у 2018 році, як відповідь на докорінні трансформаційні процеси, президентом України було підписано новий Закон України «Про національну безпеку України». Законом визначено фундаментальні національні інтереси України, серед яких, на нашу думку, чільне місце займає забезпечення сталого розвитку національної економіки та розвиток державної політики у сфері економічної безпеки, адже забезпечення відповідного рівня економічної безпеки є пріоритетним завданням для будь-якої країни, так як для належного функціонування усіх складових держави необхідні достатні обсяги фінансових ресурсів [1].

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки

України визначають такі її складові як виробнича, демографічна, зовнішньоекономічна, енергетична, макроекономічна, продовольча, соціальна, інвестиційно-інноваційна, та фінансова безпеки [3]. В подальшому дослідженні акцентуємо увагу на аспектах забезпечення фінансової безпеки країни.

Поняття «фінансової безпеки держави» трактується в досить широкому сенсі. Підходи до визначення сутності фінансової безпеки наведені в таблиці А.1 Додатку А.

Більшість визначень трактують фінансову безпеку держави як певний стан, що характеризується високим рівнем збалансованості. В той же час її можна розглядати зі структурної точки зору: як складову економічної безпеки (яка в свою чергу є частиною національної безпеки) чи сукупність елементів, а також як одну з функцій держави (рис. А.1, додаток А).

Хоча фінансова безпека і є частиною національної безпеки держави, між ними спостерігається міцний двосторонній зв'язок. Дослідники відзначають, що проблеми у фінансовому секторі провокують проблеми у загальноекономічній ситуації, в той же час, проблеми в інших сферах національної безпеки зумовлюють потрясіння у фінансовому секторі. Цей зв'язок схематично зображено на рис. А.2, додатку А.

Зважаючи на такі тісні взаємозв'язки з різними сферами економічної безпеки, фінансова безпека держави представляється як багаторівнева система, що охоплює не лише рівень всієї країни, але й безпеку регіонів, галузей, підприємств, що функціонують на основі приватної власності, населення тощо. Високий рівень фінансової безпеки можна забезпечити лише у випадку належного та злагодженого функціонування усіх її елементів.

Отже, фінансова безпека, як одна із найважливіших складових економічної безпеки, покликана забезпечити захист національних економічних інтересів та гармонійний, збалансований розвиток фінансової системи. При цьому питання забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки охоплює не лише сферу державних фінансів, але й стосується кожного суб'єкта господарювання, що підкреслює її значимість.

1.2. Методичні підходи до оцінки фінансової безпеки держави

В Україні розроблено методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки. Порядок здійснення інтегральної оцінки включає п'ять етапів і застосовується не лише для визначення рівня економічної безпеки в цілому, але й для окремих її складових. Тому вважаємо за доцільне визначити саме такий порядок розрахунку інтегрального індексу фінансової безпеки.

На першому етапі формується перелік індикаторів, які найбільш суттєво впливають на рівень фінансової безпеки. Даний перелік формується за трьома принципами: репрезентативності (обрані індикатори повинні максимально наближено відображати реальну ситуацію досліджуваного явища); достовірності (для забезпечення правильного сприйняття інформації та зменшення ймовірності виникнення помилок); доступності (для розрахунку використовуються офіційні статистичні дані та публічні експертні оцінки, що дає змогу кожному громадянину, досліднику, навчальному закладу чи науковому центру самостійно здійснити розрахунки). На цьому ж етапі перевіряється ступінь щільності статистичних зв'язків, щоб уникнути посиленого ефекту під час розрахунку інтегрального показника.

Другий етап передбачає визначення діапазону характеристичних значень субіндексів та приведення різних типів індикаторів до стану співставності.

Етап нормування виконує дві функції: переводить індикатори різних розмірностей у безрозмірні величини до діапазону (0, 1) та уможливорює співставлення різноспрямованих індикаторів [15, 25]. Саме тому розрахунки індикаторів за типом С та за типом В різняться, а для індикатору за типом А відбувається поєднання розрахунків попередніх двох типів. При цьому в інтервалі між лівою і правою частиною оптимальних значень індикатора, нормалізоване значення дорівнює 1.

Наступним етапом розрахунку інтегральної оцінки є визначення вагових коефіцієнтів, які визначаються шляхом експертного оцінювання на основі

опитування експертів щодо стану окремих сфер економіки.

Заключним етапом є власне розрахунок інтегрального індексу фінансової безпеки за формулою:

$$I_f = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (1.1)$$

де I_f - агрегований показник фінансової сфери економічної безпеки;

d_i - ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь i -го показника в інтегральний індекс фінансової безпеки;

y_i - нормалізована оцінка i -го індикатора.

Таким чином, Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки враховують типи показників і їхній вплив на інтегральну оцінку, вагу кожного показника, що використовується при розрахунках. Це дає змогу здійснити адекватну оцінку стану економічної безпеки та фінансової в тому числі. Проте у своєму дослідженні В.М. Вареник звернув увагу, що більшість вітчизняних вчених у своїх працях використовують лише описану вище методику, затверджену Міністерством економічного розвитку і торгівлі України [6]. Проте важливо не лише спиратись на існуючу, законодавчо окреслену методологію, але й узагальнювати світовий науковий та практичний досвід задля вирішення актуальних проблем. Також вчений вважає, що основним критерієм оцінки рівня економічної безпеки держави є конкурентоспроможність її економіки, тому у проведеному ним дослідженні, акцентує увагу на ранжуванні країн за індексом глобальної конкурентоспроможності [6].

Розглянемо які відмінності притаманні розрахунку за вітчизняною методикою та за індексом глобальної конкурентоспроможності (табл. А.2, додатку А). Як бачимо, методика за індексом глобальної конкурентоспроможності більш узагальнена, та не настільки деталізована як методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Це зумовлено необхідністю уніфікації рейтингу для всіх країн світу, не враховуючи особливості та специфіку окремих країн.

Вітчизняна методика розроблена саме з урахуванням специфіки української економіки, та дозволяє провести аналіз враховуючи притаманні лише нашій країні особливості.

Таким чином, методика оцінки рівня фінансової безпеки в Україні створена з урахуванням особливостей національної економіки, хоча міжнародні системи оцінки повинні враховуватись під час перегляду та внесення змін вітчизняної методології, щоб максимально наблизити її до реалій європейського та світового законодавства.

1.3. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави

Роль фінансової безпеки для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни необхідно розглядати в розрізі зовнішніх та внутрішніх аспектів. У зовнішньому аспекті – це фінансова незалежність та фінансовий суверенітет. Тут має значення обсяг зовнішньої фінансової допомоги зі сторони міжнародних партнерів та фінансових інституцій, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку.

Фінансова безпека країни визначається характером формування державного і місцевих бюджетів, станом платіжного балансу, співвідношенням грошей в офіційному і тіньовому секторах економіки, ступенем повернення грошей, які перебувають в обігу до банків, рухом валютних коштів.

Неможливо досягти поставлених цілей без чіткої розробленої системи їх виконання. Механізм забезпечення фінансової безпеки держави можна окреслити як сукупність організаційної структури, методів та інструментів, що її забезпечують (рис. А.3, додатку А).

Для забезпечення фінансової безпеки, необхідна чітка організаційна структура, суб'єкти якої повинні злагоджено співпрацювати між собою, здійснювати узгоджені заходи, спрямовані на досягнення тактичних та

стратегічних цілей.

Зважаючи на мінливість середовища, в наш час неможливе функціонування будь-якої системи без достатнього інформаційного забезпечення та без системи прогнозування. Необхідно визначити стратегічні цілі, яких планується досягти в процесі створення ефективної системи фінансової безпеки, а також тактичні заходи, спрямовані на досягнення довгострокових завдань.

Для того, щоб успішно виконувати поставлені завдання, використовуються різні методи, зокрема: збирання і аналітична обробка інформації; постійний моніторинг, аналіз загроз та індикаторів фінансової безпеки; прогнозування умов та здійснення конкретних заходів по підтримці належного рівня фінансової безпеки.

Належне функціонування системи фінансової безпеки держави (як і будь-якої іншої системи) неможливе без успішно функціонуючої нормативної бази, що охоплює всі аспекти правового поля з даного питання.

У випадку коли вищезначені складові не функціонують результативно, починають виникати кризові явища, що спричиняють низку негативних наслідків, деякі з них наведені у табл. А.3, додатку А.

На наш погляд, значущість дотримання саме фінансової безпеки національної економіки полягає в тому, що:

- 1) фінансовий сектор не функціонує автономно, зміни його стану обов'язково спричинять зміни в інших сферах економіки та життя суспільства;
- 2) високий рівень фінансової безпеки підвищує престижність країни на міжнародній арені, що відкриває доступ до дешевих фінансових ресурсів;
- 3) від рівня фінансової безпеки держави прямо залежить благополуччя та рівень життя населення;
- 4) розвинутий фінансовий сектор стимулює до розвитку наукоємних високотехнологічних галузей;
- 5) держава зацікавлена в забезпечення фінансової безпеки, адже суб'єкти господарювання є основними джерелами фінансового ресурсу країни.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ВПЛИВУ СКЛАДОВИХ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Аналіз індикаторів бюджетної та боргової безпеки як запоруки платоспроможності та фінансової стійкості держави

Бюджетна безпека традиційно вважається основою фінансової безпеки держави. Вона виражає здатність держави виконувати покладені на неї функції та задовольняти суспільні потреби. В той же час бюджетна безпека є індикатором, що демонструє рівень ефективності державного менеджменту, ступінь залежності країни від зовнішніх партнерів та результативність здійснюваної бюджетної політики в цілому.

Відповідно до Методичних рекомендацій, для оцінки бюджетної безпеки використовується чотири індикатори, на основі значень яких розраховується інтегральний показник бюджетної безпеки, вони враховують рівень бюджетного дефіциту та дефіциту сектору загальнодержавного управління, обсяги платежів з обслуговування та погашення державного боргу, а також доходи зведеного бюджету[3]. Серед індикаторів бюджетної безпеки перші три є показниками типу А, тобто показниками змішаного типу, які до певного значення виступають як стимулятори, а в разі подальшого збільшення - як де стимулятори, останній індикатор є показником типу В, тобто дестимулятором.

В табл. Б.1 розраховано значення цих індикаторів за 2015-2019 роки. За відношенням дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП можна проаналізувати вплив фіскальної політики на стан фінансової системи, стан платіжного балансу та обсяги внутрішнього попиту [9, 347]. Протягом п'яти останніх років спостерігається тенденція до збільшення бюджетного дефіциту,

саме це спричинило від'ємне значення індикатору. Проте, незважаючи на збільшення розміру бюджетного дефіциту, за 2015-2019 рр. значення індикатору коливається в межах оптимального стану, тобто на рівні - 2%, тому що темп росту ВВП швидший за темп росту бюджетного дефіциту.

Частка дефіциту (профіциту) бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП це показник, що розраховується за методикою МВФ. Він є одним з ключових індикаторів для країн, які є претендентами на отримання кредитів від міжнародних фінансових організацій [14, 131]. Для даного індикатору оптимальним є значення рівне 0. За 2015-2019 роки його значення було наближено до оптимального, що позитивно відображається на рейтингу України в світі, адже показник дефіциту фондів сектору загальнодержавного управління також є одним із ключових індикаторів діяльності для країн, що претендують на отримання кредиту від МВФ.

Наступний індикатор є мірилом рівня централізації фінансової системи держави. Протягом досліджуваного періоду індикатор виступає як дестимулятор, тобто подальше його збільшення демонструє негативну тенденцію. Критичним рівнем централізації є поріг 37%. В Україні за досліджуваний період не відбувалось перевищення критичного показника, проте у 2017-2018 роках рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет знаходився в межах незадовільного значення.

Субіндекс «відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету» є дестимулятором і для нього критичним є перевищення 16%. Як бачимо, починаючи з 2015 року, даний показник регулярно набуває критичного значення, адже саме в цей період відбувся ріст боргового тягаря і як наслідок, збільшення витрат на його обслуговування. На це щороку спрямовується близько половини доходів державного бюджету.

Отримані в результаті розрахунку значення інтегральних показників бюджетної безпеки у 2015-2019 роках (табл. Б.1, додатку Б), свідчать про незадовільний його рівень протягом досліджуваного періоду, а отже й

незадовільний стан безпеки бюджетного сектору України в цілому. При чому у 2018 році рівень бюджетної безпеки знаходився на небезпечному рівні, через значне зростання обсягу дефіциту сектору загальнодержавного управління.

Зростання боргового навантаження на бюджет України стало однією з основних проблем у фінансовому секторі останнього десятиліття. Для оцінки рівня боргової безпеки використовуються показники обсягу та структури державного боргу, рівня ВВП, дохідності облігацій державних позик.

Перший індикатор «відношення обсягів державного та гарантованого державою боргу до ВВП» характеризує чи дотримується державою безпечний рівень боргу, за якого своєчасно і в повному обсязі виконуються боргові зобов'язання, а державні запозичення здійснюються за оптимальними відсотковими ставками. Критичним є відношення боргу до ВВП на рівні 60%, а оптимальним – на рівні 20%. Як бачимо з даних табл. Б.1, за досліджуваний період значення показника перевищувало критичне значення, проте спостерігається позитивна тенденція до його зменшення і вже у 2019 році показник знаходився у небезпечній зоні.

Другий індикатор характеризує вплив зовнішнього боргу на боргову безпеку України. На основі проведеного аналізу можемо відмітити позитивну динаміку щодо ефективності управління зовнішнім боргом, адже за 2015-2019 роки значення даного індикатору не досягало критичного рівня, натомість у 2018 році досягло оптимального значення.

Для характеристики боргової безпеки використовуються також дані щодо середньозваженої дохідності ОВДП на первинному ринку. Оптимальною вважається дохідність на рівні 4%, проте у 2015 році вона становила 13,07%, у 2016 – 9,16%, у 2017 – 10,47%, у 2018 – 17,79%, а у 2019 році досягла 16,33%, що вище від критичного значення на 4,33%. Такі високі показники дохідності ОВДП свідчать про те, що в Україні існує стійка потреба в грошових ресурсах, а також про ризикованість інвестицій в нашу країну.

Наступним для характеристики використовується індекс ЕМВІ+Україна, який використовується інвесторами для оцінки ефективності інвестицій в

облігації країн з економікою, що розвивається. У 2015 році даний індекс становив 2374,6 б.п., в той час як оптимальним значенням вважається 200 б.п., а критичним – 1000 б.п., тобто значення перевищувало критичне в 2,4 рази. У 2016 -2018 роках ризиковість вітчизняних облігацій дещо знизилась: 762,5 б.п у 2016 р., 564,2 б. п. у 2017 р. та 532,8 б. п. у 2018 р. У 2019 році індекс становив 491,5 б. п., що відповідає задовільному значенню. Це свідчить про збільшення привабливості облігацій для іноземних інвесторів, що в майбутньому може сприяти збільшення потоку інвестицій в економіку нашої країни [25].

Останній індикатор використовується для оцінки обсягу міжнародних резервів України. Для даного показника критичним є значення нижче 20%, а оптимальним – більше 50%. Згідно з розрахованими значеннями у 2015-2018 роках показник перебував у межах критичного значення, проте у 2019 році вперше покинув критичну зону.

На основі проведених розрахунків можна зробити висновок, що у 2015-2017 роках рівень боргової безпеки України знаходився на критично низькому рівні, проте у 2018-2019 роках значення інтегрального індексу дещо збільшилось і знаходилось в межах небезпечного значення. Таке покращення зумовлено ростом обсягів офіційних міжнародних резервів, збільшенням привабливості вітчизняних облігацій, зменшенням обсягу валового зовнішнього боргу та ростом ВВП.

Грунтуючись на проведених розрахунках, слід зробити висновок, що бюджетну та боргову безпеку в Україні не забезпечено на належному рівні, саме тому важливо розробити комплекс заходів, спрямованих на їх підвищення.

2.2. Оцінка індикаторів грошово-кредитної та валютної безпеки

Для розрахунку рівня грошово-кредитної безпеки за Методичними рекомендаціями використовуються кількісні показники грошової маси, дані

щодо процентних ставок, структури кредитів та обсягу вивезення фінансових ресурсів за межі країни (таблиця Б.2, додатку Б).

За останнє десятиліття більшість розвинутих країн почало активно впроваджувати систему безготівкових розрахунків, що не лише пришвидшило швидкість платежів, але й допомагає в боротьбі із тіньовою економікою. Проте в Україні готівка все ще залишається одним із основних способів розрахунку. За досліджуваний період спостерігаємо незначні коливання індикатору, проте оптимального значення в 20% досі не досягнуто. У 2019 році величина індикатору склала 26,7%, що на 1,8% менше ніж у 2018 році. Якщо збережеться така тенденція, то вже у 2023 році показник набуде оптимального значення.

Під час здійснення кредитної діяльності, банки повинні враховувати різні фактори, в тому числі свої витрати, ціну залучення коштів та рівень прибутку, інакше вони не зможуть виконувати свої зобов'язання перед вкладниками. В той же час необґрунтовано висока ціна кредитних ресурсів негативно відобразиться на економічній діяльності суб'єктів господарювання. Саме тому оптимальною вважається різниця між ставками за кредитами і депозитами в розмірі 3-4%. Як бачимо з даних табл. Б.2, у 2015-2019 роках різниця між процентними ставками знаходилась в допустимих межах і не перевищувала критичне значення в розмірі 11%. Проте, згідно з проведеними розрахунками, існує можливість зменшення розриву між даними ставками, що дасть змогу наблизити значення індикатору до оптимального, так як ставки за кредитами дещо завищені, в порівнянні із депозитними ставками. Тому, можна знизити вартість кредитних ресурсів не завдаючи втрат банківській системі та забезпечивши виконання зобов'язань перед вкладниками.

Наступний індикатор дозволяє порівняти рівень процентної ставки за кредитами із рівнем інфляції. Для цього показника оптимальним вважається значення від 3 до 5 в.п. Зважаючи на це, оптимального значення в досліджуваному періоді досягнуто не було, хоча у 2016-2017 роках знаходилось в межах задовільного рівня. Натомість у 2019 році різниця виявилась критичною, адже за низького рівня інфляції розмір ставки за кредитами

виявився занадто високим.

Для оцінки структури кредитів, наданих депозитними корпораціями, і оцінки їхнього впливу на грошово-кредитну безпеку, використовуються два наступних показники: частка споживчих кредитів у загальній структурі кредитів та частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів. Дані, наведені у табл. Б.2, дають змогу зробити висновок, що частка споживчих кредитів є занадто високою. Оптимальним вважається значення від 5% до 9%, а критичними є частка таких кредитів менше 1% та більше 21%. Як бачимо, обсяги споживчих кредитів зростали протягом усього досліджуваного періоду, в той час, як загальний обсяг кредитування навпаки зменшувався. Найбільше скорочення загального обсягу кредитування відбулось у 2019 році - на 9,4% із паралельним зростанням споживчого кредитування на 5,8%, порівняно з минулим роком. У 2015-2019 роках також не дотримано оптимальних обсягів і довгострокового кредитування, яке є важливим рушієм розвитку економіки. Для забезпечення оптимальної структури, частка довгострокових кредитів повинна перевищувати 60%, проте за даний період їхні обсяги коливались на рівні критичного значення, яке становить 25%.

У 2015-2019 роках в Україні спостерігається небезпечний рівень грошово-кредитної безпеки. Вплив на показник мали значний рівень готівки в загальній сумі грошової маси, високі процентні ставки за кредитами, значна частка споживчих кредитів в загальній сумі наданих кредитів та низькі обсяги довгострокового кредитування.

В умовах ринкової економіки підтримка належного рівня валютної безпеки починає відігравати значну роль в життєдіяльності держави. З метою оцінки її стану та вчасного вжиття заходів використовуються індикатори, що враховують курс національної грошової одиниці, розміри валових міжнародних резервів, обсяги кредитів в іноземній валюті наданих вітчизняними фінансовими корпораціями та їхню частку в загальній сумі наданих кредитів, рівень доларизації грошової маси тощо.

Як видно з даних табл. Б.2 у 2015 році відбувся різкий ріст офіційного

курсу гривні щодо долара США, який склав 83,8% порівняно з минулим роком, в той час як критичним вважається значення вище 30%. В наступних роках ситуація покращилась, відтак у 2017-2018 рр. індекс зміни знаходився в оптимальних межах, які складають 97%-104%. 2019 рік відзначився девальваційними процесами, і хоча це позитивне явище, проте його темпи виявились занадто різкими, що і демонструє розрахований індекс – 95%, який знаходиться в межах незадовільного значення.

Достатній обсяг міжнародних резервів необхідний для ефективного згладжування волатильності національної валюти, що спричинено нерівномірністю зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Оптимальним вважається такий обсяг резервів, який покриває 5 і більше місяців імпорту, критичним, натомість, вважається значення менше 1,5 місяців імпорту. Варто зазначити, що за досліджуваний період не допускалось зниження даного показника до критичного значення, навпаки, у 2015-2019 рр. його значення знаходилося в задовільних межах. У 2015 році індикатор становив 3,4 місяців імпорту, у 2016 р. – 3,7 міс. імп., у 2017 – 3,6 міс. імп., у 2018 – 3,5 міс. імп., у 2019 – 3,9 міс. імп. [27]. Тобто спостерігається позитивна динаміка щодо росту обсягів міжнародних резервів.

Для характеристики структури кредитів використовується показник, що характеризує питому вагу кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів. Оптимальною вважається ситуація, за якої частка кредитів в іноземній валюті становить не більше 20%. Проте у 2015 р. показник становив 55,8%, що на 5,8% перевищує критичне значення. В наступних роках спостерігається позитивна динаміка щодо скорочення частки таких кредитів і вже у 2019 р. їх обсяг становив 36,9% від загального обсягу наданих кредитів.

Наступний індикатор характеризує сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти. Він дає змогу оцінити попит населення на іноземну валюту та національну грошову одиницю, на основі чого можна зробити висновок про рівень довіри населення до тієї чи іншої грошової одиниці. Оптимальним для даного індикатора є значення рівне 0. Тобто найкращою є ситуація за якої

населення купує стільки ж валюти, скільки і продає. За досліджуваний період показник наближається до оптимального значення і у 2019 році становить 0,179 млрд. дол. США, що можна вважати за оптимальне характеристичне значення.

Важливим є і постійний моніторинг рівня доларизації грошової маси, адже високий її рівень сприяє тінізації економіки, посилює її залежність від політики країни-емітента тощо. Протягом досліджуваного періоду спостерігається критичний рівень доларизації, адже значення індикатору знаходиться на рівні критичних 30 %. У 2015 році частка доларизації становила 32%, у 2016 р. – 33%, у 2017 р. – 32%, у 2018 р. – 29%, у 2019 р. – 29%. Спостерігається позитивна тенденція щодо скорочення рівня доларизації грошової маси, проте все ще необхідно здійснювати заходи, спрямовані на досягнення оптимального рівня доларизації, який встановлений на рівні 15%.

Отримані в результаті розрахунків дані свідчать про позитивну динаміку інтегрального показника валютної безпеки (табл. Б.2). Хоча й станом на 2019 рік валютна безпека знаходилась на незадовільному рівні, проте до 2017 року перебувала в небезпечному стані. Покращення зумовлено зменшенням рівня коливання офіційного курсу національної валюти, зменшенням частки іноземних кредитів в загальній сумі наданих кредитів, досягненням балансу між купівлею та продажем населенням іноземної валюти та позитивною динамікою щодо скорочення рівня доларизації вітчизняної економіки.

Отже, рівень грошово-кредитної та валютної безпеки не забезпечено на належному рівні, хоча й спостерігаються певні позитивні зрушення, проте їх недостатньо для безпечного функціонування економіки країни.

2.3. Ключові показники рівня банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку

Для оцінки рівня банківської безпеки використовується інформація щодо

обсягів кредитування та залучення депозитів, їхньої структури, дані щодо обсягів і структури активів банківської системи, обсяги іноземного капіталу у статутному капіталі банків тощо (таблиця Б.3, додатку Б).

За 2015-2019 роки значно зросла частка простроченої заборгованості за кредитами наданих банками резидентам України в загальному обсязі кредитів. У 2015 році вона становила 13,5%, що вдвічі перевищує критичне значення 7%. У 2016 році – 21,1%, у 2017 році – 53,7%, у 2018 році – 54,5% та у 2019 році – 48,4%. З отриманих даних бачимо, що починаючи з 2017 року близько половини кредитів, що надані банками резидентами є непрацюючими. Така ситуація негативно впливає на інвестиційні можливості банківської системи, погрожує підвищенню ризику неплатоспроможності банків і навіть банкрутством.

Наступним показником є індикатор, що аналізує співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті. За розрахованими можемо зробити висновки, що до 2018 року банки забезпечували дане співвідношення на задовільному рівні, проте у 2018 році банки почали нарощувати обсяги кредитів наданих в іноземній валюті і вже у 2019 році обсяг кредитів перевищив обсяг депозитів на 71,6%. Таке перевищення посилює залежність банків від курсових коливань, що суттєво впливає на їхню фінансову стійкість та ліквідність.

Розрахунок індикатора, що характеризує співвідношення довгострокових кредитів та депозитів дає змогу оцінити чи в майбутньому виникне загроза недостатності довгострокових ресурсів у банківській системі. Протягом досліджуваного періоду обсяги довгострокових кредитів значно перевищують обсяги таких депозитів.

Наступний показник характеризує рентабельність активів банків, який відображає рівень професіоналізму менеджерів банківської системи, їхнє вміння ефективно використовувати ресурси і капітал банків. До 2017 року показник набував від'ємного значення, що свідчить про збиткову діяльність банків. Відтак у 2015 році даний показник склав -5,46%, у 2016 році набув

значення на рівні -12,6%, у 2017 році ситуація почала покращуватись і рентабельність становила -1,93%. Лише у 2018 році показник набув задовільного значення і становив 1,69%. У 2019 році показник становив рекордні 4,26%, проте для даного показника критичним є значення нижче ніж -1%, а також вище за 3,5%, тому перевищення у 2019 році критичного значення може свідчити про надмірно високу цінову політику банків, що у майбутньому може негативно відобразитись на стані банківської системи.

Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань у 2015 році становило 88,82%, у 2016 році – 91,01%, у 2017 – 96,52%, у 2018 році – 94,17%, у 2019 році - 94,4%. Можна стверджувати, що за досліджуваний період значення показника перебуває в межах оптимального значення, тобто існувала можливість майже повного покриття короткострокових зобов'язань ліквідними активами.

Наступний індикатор оцінює ступінь монополізації банківської системи. Як бачимо з даних табл. Б.3 у 2015-2019 роках спостерігається критично високе значення рівня монополізації. За 5 років сума активів банків зросла майже вдвічі, в той час як загальна сума активів банківської системи зросла менш ніж на 20%. Значний рівень монополізації унеможливорює розвиток конкурентного ринку, а криза в одному із системоутворюючих банків може призвести до серйозних наслідків для всієї країни.

Протягом досліджуваного періоду рівень банківської безпеки перебуває в межах небезпечного значення, а у 2019 році – в межах критичного. Різне погіршення показника зумовлено ростом обсягів банківських кредитів в іноземній валюті та надмірним зростанням прибутковості банківської системи.

Для оцінки рівня безпеки небанківського фінансового ринку використовуються дані щодо валових обсягів страхових премій, рівня капіталізації лістингових компаній, а також дані щодо індексу ПФТС.

Перший показник дає змогу оцінити ступінь охоплення страхуванням національної економіки. За оптимального значення вище 8%, у 2015 році показник становив лише 1,5% (табл. Б.3). Не зважаючи на ріст обсягів валових

страхових премій, значення індикатору лише зменшувалось, відтак у 2019 році воно вже становило 1,33%.

На відміну від банківської системи, страховий ринок не настільки монополізований. Відтак, частка страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі страхових премій у 2015 році становила 14,7%. В подальшому їхня частка зростала: 18,9% у 2016 році та 21,3% у 2017 році, що вважається небезпечним показником. Проте у 2018 році рівень монополізації ринку почав зменшуватись і частка трьох найбільших компаній становила 15%, а у 2019 році – 13,9%, що вважається задовільним показником [28]. В подальшому необхідно досягти оптимального значення на рівні 10%.

Небанківський сектор в Україні на думку багатьох дослідників значно відстає у розвитку, порівняно з іншими країнами [13]. Це демонструє і розрахований нами інтегральний показник, який протягом 2015-2019 років знаходився в межах критичного значення.

2.4. Оцінка впливу складових на показник фінансової безпеки із застосуванням методів кореляційного аналізу

Проведене дослідження доводить необхідність оцінки фінансової безпеки держави на регулярних засадах. Проаналізувавши рівень фінансової безпеки України за Методикою [3], ми дійшли до висновків, що: розрахований рівень бюджетної безпеки свідчить про незадовільний стан безпеки бюджетного сектору України; рівень боргової безпеки знаходиться на небезпечному рівні; небезпечний рівень грошово-кредитної безпеки зумовлений значним рівнем готівки в загальній сумі грошової маси; рівень валютної безпеки перебуває в межах незадовільного значення, проте спостерігаються позитивні тенденції; безпека банківського сектору перебуває під загрозою; сектор небанківського фінансового ринку на сьогоднішній день слабо розвинутий та йому

приділяється не належна увага. Пропонований Методикою [3] алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки дає можливість зробити висновки про її поточний стан, про що і було зазначено вище, але не показує які субіндекси мають визначальний вплив на результативний показник. Тому, для оцінки впливу складових на інтегральний показник фінансової безпеки застосовано методи кореляційного аналізу та побудови нейронної мережі фінансової безпеки України із застосуванням аналітичної платформи Deductor. Це дало змогу виробити аналітичні рішення з використанням сучасних методів візуалізації та аналізу даних..

При проведенні кореляційного аналізу, були враховані всі індикатори, що використовуються для оцінки бюджетної, боргової, грошово-кредитної, валютної, банківської безпеки, та безпеки небанківського сектору. Розрахунок кореляції проводився за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона, який показує тісноту лінійного взаємозв'язку і змінюється в діапазоні від -1 до 1. -1 означає повний лінійний зворотній зв'язок, 1 - повний лінійний позитивний взаємозв'язок, 0 - відсутність лінійної кореляції, але не обов'язково взаємозв'язку, адже взаємозв'язок може бути нелінійним. За допомогою критерію кореляції Пірсона можна визначити лише наявність і силу лінійного взаємозв'язку між величинами. Інші характеристики зв'язку, в тому числі напрямок, характер змін, а також наявність залежності однієї змінної від іншої визначаються за допомогою регресійного аналізу.

Визначаючи аналітично, оцінку загроз фінансовій безпеці України, можна зробити висновок, що сучасні технології надають широкі можливості для аналізу усіх складових індикаторів, від яких залежить рівень фінансової безпеки. При використанні методичних рекомендацій неможливо самостійно оцінити ступінь їх впливу на показник безпеки, адже важливість окремих індексів визначена ваговими коефіцієнтами, які в свою чергу визначено шляхом експертної оцінки та є незмінними з 2013 року. За допомогою використання пакетів для отримання аналітичних рішень в дослідженні були перевірити лінійні залежності показників, а також ступінь впливу вхідних показників на

вихідний показник (інтегральний показник фінансової безпеки).

Оцінюючи результати кореляційного аналізу вхідних індикаторів до вихідного показника фінансової безпеки України (рис. Б.1, додатку Б), слід відзначити, що такі індикатори, як «Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам» та «Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи» мають дуже слабку ступінь кореляції відносно індикатора фінансової безпеки. В той самий час, такі показники, як «Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП», «Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління», «Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет», «Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США», та «Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів» показують високу ступінь кореляції відносно індикатора фінансової безпеки, тому цим індикаторам потрібно приділяти особливу увагу, адже існують ймовірності, що різка зміна цих індикаторів може істотно вплинути на показник фінансової безпеки України.

Здійснена нами інтегральна оцінка фінансової безпеки України у 2015-2019 роках показала, що інтегральний показник знаходиться на небезпечному рівні, а розрахунок впливу факторів дав змогу визначити, саме які із складових мають найвідчутніший вплив на результативний показник. Це є важливим, оскільки, дає змогу при реалізації державної фінансової політики, в першу чергу, упереджувати негативні впливи внутрішніх та зовнішніх чинників на фінансову безпеку, сконцентруватися саме на чинниках які мають суттєвий, визначальний вплив на підсумковий показник, що дасть змогу розробити план дій щодо підвищення рівня фінансової безпеки з урахуванням особливостей кожної складової.

РОЗДІЛ 3

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Забезпечення належного рівня фінансової системи є важливим напрямком діяльності держави, адже вона здійснює вагомий вплив на загальний стан національної безпеки країни. Пропонуємо розглянути явища і чинники зовнішнього та внутрішнього впливу, що можуть спровокувати загрози національній безпеці у фінансовій сфері.

Серед зовнішніх загроз зазначаються: обмежений доступ до світових фінансових ринків, значна залежність економіки від експортних та імпорتنих операцій, погіршення показників зовнішньої торгівлі, зростання дефіциту платіжного балансу, залежність від зовнішніх кредиторів, вплив світових криз.

Внутрішніх чинників виділено значно більше ніж зовнішніх, серед них: недосконалість та нестабільність правового регулювання у фінансовій сфері; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів господарювання; відплив капіталу за кордон; низький рівень бюджетної дисципліни; зростання державного боргу; тінізація економіки; значний рівень доларизації економіки; недостатній рівень золотовалютних резервів; коливання обмінного курсу; стан загальної макроекономічної кон'юнктури; недостатній рівень капіталізації фінансової системи, тощо.

Для оцінки поточного стану фінансової безпеки нами проведено SWOT-аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, визначено сильні та слабкі сторони фінансової безпеки країни (табл. В.1, додаток В).

Позитивні чинники внутрішнього середовища формують сильні сторони фінансової безпеки держави. Для України вкрай важливим є пошук внутрішніх резервів розвитку для послаблення зовнішнього впливу на економіку. Зокрема необхідно забезпечити фінансову систему вітчизняними ресурсами, наприклад,

акумулюючи заощадження населення. Негативні прояви внутрішнього середовища формують слабкі сторони вітчизняної економіки. Державна політика у сфері забезпечення фінансової безпеки повинна спрямовуватись на нівелювання слабких сторін фінансового сектору. Невиважена цінова політика щодо кредитних ресурсів стримує розвиток комерційного сектору, а розвиток тіньового сектору негативно впливає на ВВП.

Позитивний вплив зовнішнього середовища формує можливості для нарощення рівня фінансової безпеки нашої держави. Україна має якомога ефективніше використовувати можливості, які відкриваються в процесі співпраці нашої країни із ЄС в рамках уведення в дію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Негативні чинники зі сторони зовнішнього середовища викликають загрози забезпеченню достатнього рівня фінансової безпеки України. Глобалізаційні процеси – це не лише можливості, але й чинник, що може значно послабити позиції країни, особливо в період криз.

Показники, проаналізовані нами у другому розділі дослідження, дають змогу розробити пропозиції щодо підвищення рівня фінансової безпеки за кожною із складових, які мають найбільший вплив на інтегральний показник фінансової безпеки.

Для забезпечення безпеки бюджетної сфери необхідно збільшити рівень надходжень до державного бюджету та оптимізувати видатки, через: збільшення ставки податку на додану вартість для предметів розкоші (авто з великим об'ємом двигуна, яхт, ювелірних виробів, літаків для приватного користування тощо); оптимізацію видатків, пов'язаних із утриманням органів державної влади; підвищення ефективності обслуговування державного боргу; зменшення рівня централізації фінансової системи держави.

У сфері боргової безпеки значні суми, що витрачається на обслуговування боргів держави є серйозним фактором, який стримує розвиток вітчизняної економіки. Тому необхідно розробити дієву та ефективну систему реструктуризації державної заборгованості та перед отриманням нової позики аналізувати її доцільність та економічний ефект від використання.

Регулювання обсягу готівки та здійснення заходів, спрямованих на її скорочення є важливим завданням, оскільки, чим активніше впроваджується безготівковий спосіб розрахунків, тим важче функціонувати тіньовому сектору. В Україні частка готівкового обороту залишається на високому рівні, через: низьку фінансову грамотність, відсутність технологічного забезпечення безготівкового обороту, високу вартість його обслуговування для суб'єктів господарювання, вразливість банківського сектору до кіберзлочинів, внаслідок чого знижується рівень довіри населення до cashless-економіки. Тому важливим напрямком забезпечення фінансової безпеки в цій сфері є активізація роботи, спрямованої на захист та надійність системи безготівкових розрахунків.

Вагомим фактором, що знижує рівень економічної активності суб'єктів господарювання є висока вартість кредитних ресурсів. Аналіз даних показав, що існує можливість зниження ставок за кредитами без втрат для банківської системи. Оптимальним є розрив між ставками за кредитами та депозитами на рівні 3-4%, а значення 2% все ще вважається задовільним. У 2019 році даний показник становив 5%, тобто є змога зниження рівня ставок за кредитами на 1-3%, що може значно поживити діяльність вітчизняних підприємств.

В кредитній сфері існує не лише проблема високих відсоткових ставок, але й неефективної структури кредитування. Лівова частка кредитів обслуговує сектор споживання, а не сектор розвитку реальної економіки. Необхідно здійснювати заходи, спрямовані на покращення умов користування довгостроковими кредитами, проводити роз'яснювальну та консультаційну роботу щодо ефективнішого використання кредитних ресурсів.

У валютній сфері також необхідним є вжиття термінових заходів для забезпечення належного рівня безпеки. За останні п'ять років в Україні відбувались різкі девальваційні процеси, після чого гривню очікувала стрімка ревальвація [26]. І хоча посилення позицій національної валюти є позитивним явищем, проте настільки різка зміна відобразилась негативно на експортерах вітчизняної продукції та створила передумови для спекуляцій із валютою.

Банківська сфера також потребує здійснення трансформаційних процесів,

навіть не зважаючи на те, що на сьогодні банківська система України вважається найспроможнішою за весь період незалежності. Необхідно здійснювати заходи спрямовані на скорочення частки непрацюючих кредитів, адже це негативно впливає на інвестиційні можливості банків, загрожує підвищенню ризику неплатоспроможності банків. НБУ постійно вдосконалює методику роботи із непрацюючими кредитами, зокрема: створення системи раннього реагування, запровадження інструментів врегулювання заборгованості за непрацюючими активами, управління стягнутим майном. Ще одним напрямком реформування банківської системи є заходи спрямовані на забезпечення оптимального співвідношення кредитування в іноземній та національній валюті, адже висока частка іноземних кредитів в разі різких коливань валютного курсу спричиняє ріст кількості проблемних кредитів.

Остання складова фінансового ринку – небанківський фінансовий ринок, це одна з найслабших та нерозвинутих ланок фінансового сектору України. В даній сфері необхідно здійснювати заходи, що стимулюватимуть розвиток фінансової грамотності учасників небанківського фінансового ринку, будуть підвищувати стандарти захисту прав учасників, адже на сьогоднішній день потенційних учасників стримує саме недостатній рівень довіри до даної сфери фінансового ринку. Також важливим є розвиток ІТ-технологій, що пришвидшуватиме роботу небанківського фінансового ринку та сприятиме росту його привабливості для потенційних клієнтів та інвесторів.

Подальший успішний розвиток фінансового сектору України повинен відбуватись із дотриманням законодавчо визначених стандартів забезпечення його безпеки при повній співпраці регулюючих, законодавчих органів та інших суб'єктів фінансового ринку.

ВИСНОВКИ

Фінансова безпека є складовою економічної безпеки держави, ключовим завданням якої є забезпечення збалансованого стану, а також єдності фінансової системи країни. В процесі дослідження поняття «фінансової безпеки» виявлено, що існують різні підходи до його трактування, зокрема за станом, за структурою та за функцією. Між фінансовою та економічною безпекою держави виявлено тісний двосторонній взаємозв'язок, через що зміна рівня фінансової безпеки одразу призведе до змін рівня економічної. В той же час такі ж взаємозв'язки виявлено між складовими фінансової безпеки.

Для того щоб успішно контролювати виявлені взаємозв'язки, та забезпечити ефективне функціонування усіх складових, необхідна чітка система оцінки рівня фінансової безпеки. В Україні вона представлена Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки, які створені з урахуванням специфіки функціонування української економіки, проте не враховують деякі індикатори, які досліджуються на міжнародному рівні, зокрема етика і корупція, марнотратство державних коштів тощо.

Фінансова безпека повинна забезпечити підґрунтя для успішного функціонування підприємств, підвищити їхню конкурентоспроможність на міжнародній арені, а також забезпечити сприятливе соціальне середовище. Для виконання цих цілей використовуються різні методи, зокрема збирання і обробка інформації, регулярний моніторинг, прогнозування та інші.

Розрахований рівень бюджетної безпеки свідчить про незадовільний стан економічної безпеки бюджетного сектору України. Основними причинами такого явища стали: зростання боргового навантаження на бюджет України, низька ефективність здійснення та використання державних запозичень, розбалансованістю суми зовнішнього та внутрішнього боргу тощо.

Рівень боргової безпеки України знаходиться на небезпечному рівні, не

зважаючи на те, що збільшились обсяги офіційних міжнародних резервів, підвищилась привабливість вітчизняних облігацій, зменшився обсяг валового зовнішнього боргу та зріс обсяг ВВП.

Небезпечний рівень грошово-кредитної безпеки зумовлений значним рівнем готівки в загальній сумі грошової маси, високими процентними ставками за кредитами, що не враховують рівень інфляції в країні, значною часткою споживчих кредитів в загальній сумі наданих кредитів та низькими обсягами довгострокового кредитування.

Рівень валютної безпеки перебуває в межах незадовільного значення, проте спостерігаються позитивні тенденції, а саме: зменшення коливання офіційного курсу національної валюти, зменшення частки іноземних кредитів в загальній сумі наданих кредитів, досягнення балансу між купівлею та продажем населенням іноземної валюти та позитивна динаміка щодо скорочення рівня доларизації вітчизняної економіки.

Безпека банківського сектору протягом досліджуваного періоду теж перебуває під загрозою, що зумовлено значним ростом обсягів банківських кредитів в іноземній валюті, а також надмірним зростанням прибутковості банківської системи. В майбутньому це може стати причиною виведення населенням своїх заощаджень з банківської системи України.

Сектор небанківського фінансового ринку на сьогоднішній день слабо розвинутий, саме тому згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, вплив даного сектору на інтегральну оцінку фінансової безпеки оцінюється як незначний. Попри це важливо стимулювати розвиток цієї частини ринку задля підтримки економічного розвитку країни.

Здійснена нами інтегральна оцінка фінансової безпеки України у 2015-2019 роках свідчить про низьку ефективність здійснюваної державної економічної політики, так як, розрахований рівень фінансової безпеки інтерпретується як небезпечний, а використання методів кореляційного аналізу дозволило визначити вплив кожного субіндекса на підсумковий показник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 18.12.2020).
2. Про основи національної безпеки: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV – Втрата чинності: 08.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 18.12.2020).
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 9 жовтня 2013 р. № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.html (дата звернення: 02.12.2020).
4. Барановський О. І. Фінансова безпека: монографія. Київ : Інститут економічного прогнозування, 1999. 338 с.
5. Білоус В. Т. Роль фінансової безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. *Фінансова безпека України на сучасному етапі*: матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 28 листопада 2017 року. Ірпінь, Університет ДФС України, 2017. С. 18-22.
6. Вареник В. М. Аналіз методик розрахунку економічної безпеки України. *Академічний огляд*. 2016. №1 (44). С. 70-79.
7. Васін І. М., Карвацький М. В. Деякі аспекти забезпечення фінансової безпеки держави. *Економіка, управління, фінанси: національні особливості та світові тенденції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 16 січня 2021 р. Київ, Київський економічний науковий центр, 2021. С. 124-128.
8. Васін І. М., Карвацький М. В. Досвід забезпечення фінансової безпеки розвинутих країн та можливості його імплементації в Україні. *Theoretical and practical scientific achievements*: матеріали I Міжнародної

науково-теоретичної конференції. м. Піза, Італія, 12 лютого 2021 р. (прийнято до друку).

9. Дахнова О. Є., Городецька Т. Е. Оцінка стану бюджетної безпеки України. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. № 1 (4). С. 345-352.

10. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: монографія. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

11. Нешко Р. Фінансова безпека держави та методика її оцінки. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. №2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/64> (дата звернення: 02.09.2020).

12. Нікітін Ю. В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу. *Юридична наука*. 2015. №2. С. 141-147.

13. Пшик Б. І. Сучасні проблеми розвитку ринків небанківських фінансових послуг в Україні та шляхи їх вирішення. *Ефективна економіка*. 2017. №9.

14. Рудик, Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5, Ч. 4. С. 128-133.

15. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2019. 304 с.

16. Шлемко В. Т., Зінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

17. National Security Strategy. URL: http://japan.kantei.go.jp/96_abe/documents/2013/__icsFiles/afieldfile/2013/12/17/NS_S.pdf (Last accessed: 03.12.2020).

18. Security Union Strategy - European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en (Last accessed: 29.01.2021).

19. Yong Jiang. Financial Security Is at the Heart of National Economic Security. *English Edition of Qiushi Journal*. 2009. Vol.1 No.1. URL:

http://english.qstheory.cn/international/201109/t20110924_112469.html (Last accessed: 14.01.2021).

20. Dzh. Soros. (Trans.). (2016, 29 June). Brexit amaibutnie YeS [Brexit and the future of the EU]. Ekonomichna Pravda. The economic truth. Retrieved from. URL : <http://www.epravda.com.ua/columns/2016/06/29/597285>.

21. Financial Policy Committee. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/about/people/financial-policy-committee> (Last accessed: 30.01.2021).

22. Index of economic freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/about> (Last accessed: 29.01.2021).

23. The Heritage Foundation Massachusetts Avenue, NE Washington, 2017. URL : <http://www.heritage.org/index/download> (Last accessed: 04.12.2020).

24. The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com> (Last accessed: 04.02.2021).

25. The World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=1179&series=EMBIG> (Last accessed: 20.01.2021).

26. Укрінформ – курс гривні. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-kurs-grivni> (дата звернення: 22.01.2021).

27. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

28. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua>.

29. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>.

30. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України. URL: <https://www.me.gov.ua>.

31. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>.

32. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Підходи до визначення поняття «фінансова безпека»

Визначення	Автор
«Фінансова безпека - стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [3].	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України
«Фінансова безпека – це такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток...» [10].	М. Єрмошенко
«Фінансова безпека – це складова економічної безпеки та складна багаторівнева система, що охоплює проблеми грошового обігу та інфляції, обігу валютних коштів, заборгованості держави, бюджетної безпеки, інвестиційної діяльності» [4].	О. Барановський
«Фінансова безпека - стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи ...» [16].	В. Шлемко, І. Зінько
«Фінансова безпека – це здатність країни управляти різними видами зовнішніх і внутрішніх ризиків у процесі фінансового розвитку з метою гарантування того, що її фінансовому суверенітету нічого не загрожує, фінансова система не порушена, фінансове багатство не втрачено і фінансова система функціонує нормально» [19].	Зарубіжні дослідники

Джерело: побудовано автором на основі опрацьованої літератури

Рис. А.1. Підходи до визначення поняття «фінансова безпека держави»

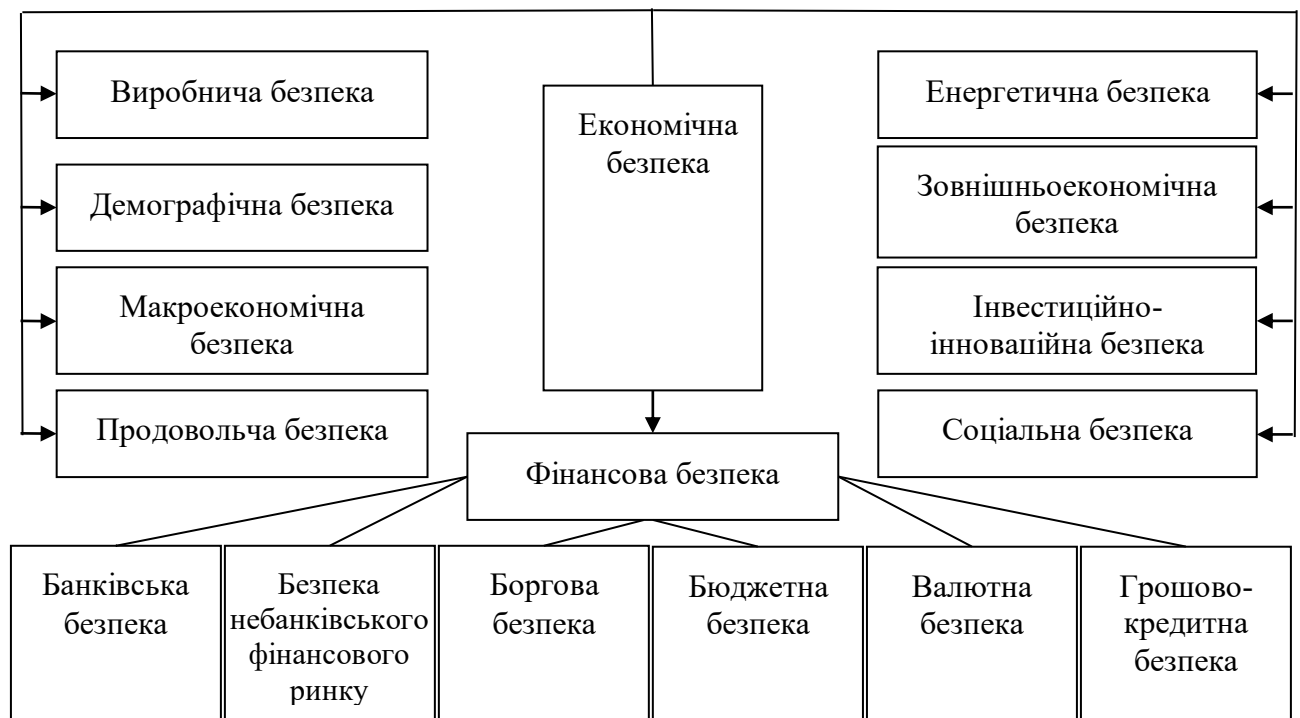

Рис. А.2. Місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки України

Порівняльна оцінка методик розрахунку фінансової безпеки

Ознака	Методика за індексом глобальної конкурентоспроможності	Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України
Масштаб використання	Для розрахунку рейтингу країн світу	Для розрахунку економічної безпеки України
Кількість показників	67	127
Деталізація показників	Загальні показники	Виходячи зі специфіки розвитку країни
Вагові коефіцієнти	Присвоюється вага коефіцієнтам	
Виокремлення субіндексів	Виокремлені в кожній методиці	
Визначення субіндексів	Відображення загальної картини	Більш глибока деталізація субіндексів

Джерело:[6]

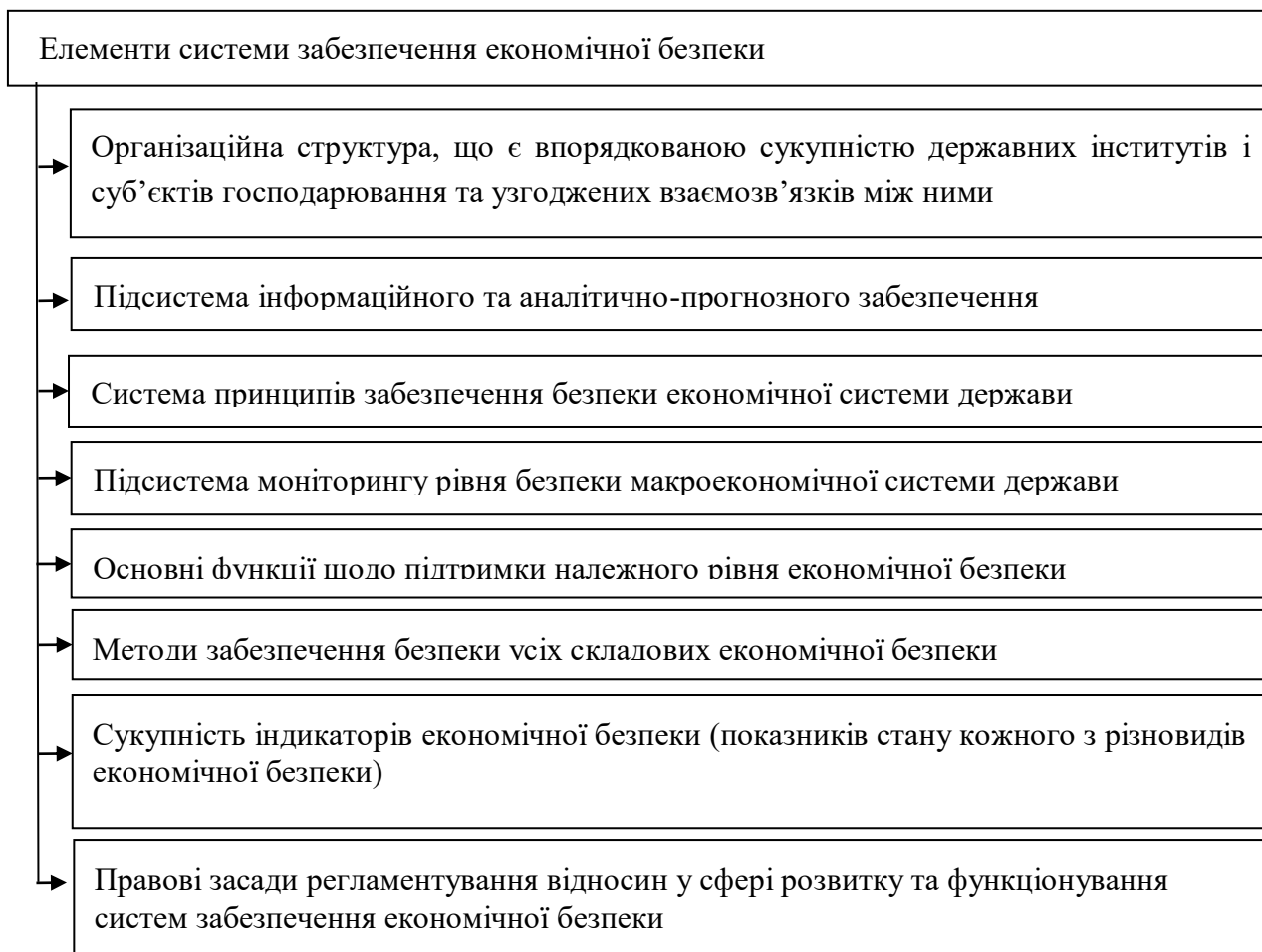

Рис. А.3. Компоненти системи економічної безпеки держави

Таблиця А.3

Негативні наслідки, що очікують учасників ринкових відносин, під час розвитку кризи в різних сферах фінансової безпеки

Сфера фінансової безпеки	Учасник ринкових відносин		
	Держава	Підприємства	Домашні господарства
Бюджетна безпека	- невиконання державою основних функцій через наявний дефіцит бюджету;	- зменшення фінансової підтримки; - збільшення податкового тягаря	- скорочення соціальних виплат; - зменшення видатків на фінансування соціальної інфраструктури
Боргова безпека	- ріст витрат на обслуговування державного боргу; - падіння міжнародного рейтингу країни	- припинення надання державних гарантій вітчизняним підприємствам	- підвищення рівня соціального напруження
Валютна безпека	- зменшення величини золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів	- неконтрольована зміна курсу національної валюти; - зменшення доходів у валютному еквіваленті	- неконтрольована зміна курсу національної валюти; - зниження купівельної спроможності населення
Грошово-кредитна безпека	- ризик виникнення спроби усунення кризи за допомогою емісії грошових коштів; - різкий ріст рівня цін	- зменшення частки кредитування реального сектору економіки;	- зростання рівня мікрокредитування населення в організаціях з сумнівною репутацією;
Банківська безпека	- необхідність витрачати кошти на порятунок неплатоспроможних банків; - перехід від інвестиційної діяльності банків до спекулятивної; - витік з країни іноземного капіталу;	- зменшення обсягів кредитування; - підвищення ставок за кредитами; - падіння курсу цінних паперів; - затримка розрахунків	- зменшення обсягів кредитування; - ризик неповернення вкладів
Безпека небанківського фінансового ринку	- зниження інвестиційної активності небанківських установ; - витік з країни іноземного капіталу	- неможливість для бізнесу скористатись якісними послугами страхування; - відсутність можливості входу для бізнесу на ринок небанківських послуг	- неможливість для населення скористатись послугами страхування, недержавного пенсійного забезпечення тощо;

Джерело: складено автором

Додаток Б

Таблиця Б.1

Розрахункові значення індикаторів бюджетної та боргової безпеки

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Індикатори бюджетної безпеки					
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	-2,28	-2,94	-1,6	-1,66	-1,96
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, %	-0,11	0,13	0,03	-0,21	-0,01
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	32,94	32,84	34,09	33,28	32,45
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	93,72	33,62	59,75	37,70	46,53
<i>Інтегральний показник бюджетної безпеки, %</i>	63,7	61,8	63,6	44,7	66,6
Індикатори боргової безпеки					
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	79,42	81	71,8	60,94	50,28
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	47,9	48,9	43,7	38,6	31,8
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	11,20	13,69	16,13	18,15	20,78
<i>Інтегральний показник боргової безпеки, %</i>	36,6	38,0	39,9	42,4	48,2

Джерело: побудовано та розраховано автором

Таблиця Б.2

Розрахункові значення індикаторів грошово-кредитної та валютної безпеки

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Індикатори грошово-кредитної безпеки					
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, %	28,4	28,5	27,5	28,5	26,7
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами, %	5,9	5,5	6,3	6,3	5
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, %	-21,5	6,1	2,7	9,3	15,8
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, %	17,4	16	16,7	18,3	21,3
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів, %	21,8	25,9	26,4	22,8	19,6
<i>Інтегральний показник грошово-кредитної безпеки, %</i>	44,9	54,9	54,5	42,3	36,5

Індикатори валютної безпеки					
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США	183,77	116,97	104,09	102,27	95,02
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	55,81	49,43	43,87	42,78	36,85
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. дол. США	1,546	2,132	2,131	1,48	0,179
<i>Інтегральний показник валютної безпеки, %</i>	45,1	51	67,2	69,8	65,8

Джерело: побудовано та розраховано автором

Таблиця Б.3

Розрахункові значення індикаторів банківського та небанківського секторів

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Індикатори банківської безпеки					
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	87,4	124,1	115,7	136,4	171,6
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, рази	3,89	4,13	3,28	3,76	3,76
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	53,5	55,7	60,4	90,4	86,5
<i>Інтегральний показник банківської безпеки, %</i>	37,1	35,5	43,2	46,1	27
Індикатори безпеки небанківського сектору					
Рівень проникнення страхування, %	1,5	1,48	1,46	1,39	1,33
<i>Інтегральний показник небанківського фінансового ринку, %</i>	36,1	32,4	27,8	33,9	34,9
Інтегральний показник фінансової безпеки України, %	45,0	46,9	51,1	47,2	47,8

Джерело: побудовано та розраховано автором

№	Пояс	Integrated indicator of financial security of Ukraine, %
1	Ratio of state budget deficit / surplus to GDP, percent	0,547
2	Deficit / surplus of budgetary and extra-budgetary funds of the general government sector, percentage of GDP	0,660
3	The level of redistribution of GDP through the consolidated budget, percent	0,704
4	The ratio of total payments for servicing and repayment of public debt to state budget revenues, interest	-0,297
5	The ratio of public and state-guaranteed debt to GDP, interest	-0,227
6	The ratio of gross external debt to GDP, interest	-0,237
7	The ratio of the volume of official international reserves to the volume of gross external debt, interest	0,442
8	The share of cash outside banks in the total money supply (M0 / M3), percent	-0,467
9	The difference between interest rates on loans granted by deposit-taking corporations in the reporting period and interest rates on deposits attracted by deposit-taking institutions (excluding the National Bank), percentage...	0,271
10	The level of the weighted average interest rate on loans granted by deposit-taking corporations (excluding NBU) in national currency, relative to the consumer price index, %	0,478
11	Share of consumer loans to households in the total structure of loans to residents, %	-0,057
12	Share of long-term loans in total loans, %	0,489
13	Index of change in the official national exchange rate currency to the US dollar	-0,675
14	Share of foreign currency loans in total loans, %	-0,563
15	Balance of purchase and sale of foreign currency by the population, billion dollars USA	0,196
16	Ratio of bank loans and deposits in foreign currency, %	0,259
17	Ratio of long-term (over 1 year) loans and deposits, times	-0,828
18	Share of assets of the five largest banks in the total assets of the banking system, %	0,092
19	Insurance penetration rate, %	-0,185

Рис. Б.1. Результати кореляційного аналізу із використанням аналітичної платформи Deductor

Джерело: розраховано та складено автором

Додаток В

Таблиця В.1

Матриця SWOT-аналізу стану фінансової безпеки держави

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	1. Можливість залучення заощаджень населення, що спричинить появу на фінансових ринках «довгих» грошей (організовані заощадження населення, пенсійні кошти); 2. Готовність фінансової сфери до трансформаційних процесів. 3. Спроможна банківська система.	1. Неефективна фінансова політика уряду. 2. Стійкий дефіцит державного бюджету. 3. Низькі темпи росту ВВП. 4. Зростання державної заборгованості. 5. Завищена ставка дохідності ОВДП. 6. Високі обсяги готівки, що обертається поза банками. 7. Завищені процентні ставки за кредитами.
Зовнішнє середовище	1. Покращення позиції України в міжнародних рейтингах. 2. Зростання капіталізації фінансового сектору економіки за рахунок залучення іноземного капіталу. 3. Створення доступу українських компаній до міжнародних ринків ресурсів (технології, фінанси, кадри)	1. Фінансова глобалізація, що посилює ефект від світових криз. 2. Посилення залежності від інших країн через ріст зовнішньої заборгованості. 3. Невідповідність в розвитку вітчизняних і зарубіжних фінансових структур.

Джерело: сформовано автором